

ACC. N:R M. 15874 : 1-13.

Landskap: *Västergötland* Upptecknare: *Arvid Johansson, 36id*
Härad: *Kind* Berättare: *olika personer; se uppt. bla-*
Socken: *Ö. Fjölunda* Berättarens yrke: *dens & skilda!*
Uppteckningsår: *1963* Född år _____ i _____

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Frukklappar och jultomte m.m. s. 1-13.

LUF 48

19/11-63

Skriv endast på denna sida.

Julklappar och Jultomte. L. U. F. 48.

Något direkt årtal för hur länge det har varit brukligt här på orten att giva julklappar är nog svårt att ange. Av de äldre personer, som jag har frågat om detta, har dock i en viss mån, julklappar förekommit sedan 1880-85. Någon person, som kan minnas längre tillbaka, skulle i så fall vara nära hundra år gammal.

I äldre tid och bland allmogen var det ej vanligt att alla familjemedlemmarna gav varandra julklappar. Barnen brukade att få något av sina föräldrar. I regel var detta en nyttosak, ofta ett klädesplagg. I regel var det också så, att denna julklapp var något som barnet nödvändigt behövde att ha. Något särskilt extra hade allmogen ej råd med då. Bland de fem äldre personer, som jag har frågat om deras första julklappar, har jag fått samma svar, alla hade fått detta av sin "gudmor" ~~XXXXÅ~~ och "gudfar" altså av dem, som burit henne eller honom till dopet. Denna julklapp kallades här på orten för "julahög". Denna julahög torde vara den första formen av julklapp, som förekommit här på orten. Det var också den första julklapp, som jag fick, och den enda, som jag riktigt minnes.

Min mor, född 1875, berättar att hennes första minne av någon julklapp, var denna julhög. Hon är född på ett litet skogstorp här i socknen och hennes gudmor och gudfar var från ett grannställe, även de var torpare. Denna julahög, torde i en lång följd av år, med någon liten variation, varit ganska lik till sitt innehåll. Som mor berättar var hennes julahög, ungefär av samma innehåll, som den jag fick av min gudmor, 25-30 därefter. Julahögen bestod av olika bakverk. Namnet julahög torde den ha fått efter sitt utseende. Bakverken lades nämligen på varandra efter sin storlek. Först var det en brödkaka av hemsiktat rågmjöl - den var rund men ej så stor, som en ordinär kaka - sedan ett bakverk av vetemjöl, som liknade våra dagars lussekattor, sedan var det kringlor av olika slag och småkakor, lagda på varandra allt efter sin storlek, den minsta var alltså överst på toppen. Ett äpple eller en liten påse av nötter, ofta också en liten minnessak av skilda slag och ej att förglömma ett bakverk av i regel pepparkaksdeg, en häst, en ko eller gris, nästan alltid var det en djurfigur. Ofta var det också så, att barnet hos sina gudföräldrar skulle hämta denna julahög. För många barn var detta julaftonens höjdpunkt. Hur fattiga ett barns gudföräldrar

var, skulle de alltid till jul, om det fanns någon möjlighet, till sitt eller sina gudbarn, ge denna julhög, som julklapp. I de fattiga hemmen var deet sällan som barnen fick något av sina föräldrar. Som jag förut nämnde, var det i äldre tid ej vanligt att familjemedlemmarna gav varandra några julklappar, det var nog först några år in på 1900 talet, som detta brukade att bliva mera allmänt. I en familj där någon eller några av de äldre syskonen, som flyttat ut från hemmet och kom till jul, brukade om de hade råd, att giva sina yngre syskon en julklapp. Bland allmogen förekom det sällan i äldre tid, att grannar och vänner gav varandra julklappar. De bättre ekonomiskt lottade, brukade dock ofta att ge sina fattigare grannar och även bekanta, någon gåva till jul. En bonde kunde t, e, x säga till en granne, som ej själv hade någon ko, att komma och hämta mjölk på julafton. De bättre lottade bönderna, som hade känslor för den fattigare befolkningen, kunde också före jul giva dem andra slag av matvaror, fläsk, korv, eller mjöl. Kläder eller matvaror var det vanliga, som julklappar i äldre tid, leksaker, minnessaker och dyligt var ej vanligt här, förr än i en mera nyare tid. Efter min mors berättelse skall jag här uppteckna, hur julklapsutdelningen.

gick till på en herrgård här, som hon 1892-93 tjänade piga. På julaftons eftermiddag, när det värsta av julstöket var undanstökat samlades herrskapsfolket och samtliga tjänare i köket för att gemensamt dricka kaffe. Samtidigt med detta ägde julklapsutdelningen rum. Detta skedde under enklast tänkbara former. Några presentartiklar av något slag förekom ej. Varje tjänare, såväl piga, som dräng, fick 2 kr var. Herrskapets barn ville också ge tjänarna något, men de fick väl inget att ge dem. De brukade dock att hitta på något. Till pigorna brukade de att ~~XXX~~ giva en tändsticksask, med knappnålar, synålar, knappar eller dylikt. På en annan herrskapsgård här, som mor flyttade till efter den nu nämnda, och som hon var till 1899 när hon gifte sig, tillgick julklapsutdelningen på ett annat sätt. Denna gård var en mindre än den förra, men ägarna hade också hemvävnadsrörelse, så där var ändå ganska mycket folk. Där samlades alla i salen för att dricka ^{kaffe} på eftermiddagen. Julklapparna var där samlade under julgranen. Efter det kaffet druckits, delades klapparna ut av något eller några av barnen. Här brukade tjänarna i regel att få ganska bra klappar. Pigorna fick ofta skor, en klänning eller ett tyg till en sådan eller till ett annat

klädesplagg. Där hände det också att pigorna fick julklapp av kontors och lagerpersonalen för hemvävnadsrörelsen. Till pigornas arbete hörde också att laga mat, tvätta kläder och städa rummen åt denna personal. Julklappen av denna personal var också i regel 2 kr. Kontors och lagerpersonalens julklapp fick de dock ej i samband med herrskapets utdelning, den överlämnades vid annat tillfälle och under andra former av kontorsföreståndaren. Den första jultomten, som mor såg, hon såg ingen sedan på många år, var vid ett sådant tillfälle. Det var en kontorsföreståndare vid namn Helin, som klätt ut ladugårdsskötaren till tomte - om det var en regelrätt tomt dräkt han hade minns ej mor - eller han hade klätt ut honom med något annat. När denna tomte var på väg till ladugården, för att lämna julklappen till den piga, som också skötte om mjölkningen, mötte han en person, som blev så rädd - våra dagars yttryck chockad - att han var sjuk hela julen. Sedan förekom det ingen tomte å detta ställe på längen. Det är möjligt att det på något herrskapsställe förekom seden med en jultomte, bland allmogen förekom det ej förrän i nyare tid. Att kasta in julklapparna genom dörren har förekommit här. Denna sed förekom dock mera barn och ungdom emellan.

Denna sed torde dock ej vara så särskilt gammal här på orten. Den torde ha tillkommit under 1900 talets början då det blev mera allmänt att byta julklappar. ~~Det~~ Här det möjligt att det förekommit, fast ej allmänt, jag har hört berättas om att det förekom också i mera äldre tid. Då var det i regel en pojke eller flicka som ville giva sin tilltänkte en julklapp, och talade vid en kamrat att gå till detta ställe och kasta in klappen genom dörren. Under min uppväxt och ungdomstid om jag ^{här} ären 1910-20 jag då från 8 till 18 år gammal, förekom denna form av julklopsutdelning ganska mycket. Men det blev också ganska mycket skoj med detta. Alla dessa julklappar som kastades in på detta sätt var ej alltid välkomna. Många som ej var riktigt såta vänner använde ett sådant tillfälle av ren elakhet mot sin antogonist. Paketens innehåll vid sådana tillfällen, var av skilda slag, men inget av något värde, i regel rena smörjan. Vi barn-ja även som halvvuxna-tyckte att detta sätt att dela ut julklappar var särskilt roligt. Jag mins att vi syskon oss emellan brukade ~~XXXXXX~~ om vi hade hade några klappar att byta, gå ut och kasta in dem genom dörren. Det var också sedvanligt här, att när en klapp kastades in genom dörren, sprang man ut för att

försöka få tag i den som kastade den. Detta var väldigt spännande var man ensam om att försöka fånga den som kastat in en klapp, lyckades man sällan. Men däremot om man misstänkte att det skulle komma någon, och en hade gått ut och gömt sig och kunde invänta att någon kom, hade man alla chanser att få honom fast. På så sätt var det lika spännande, när man själv gick till ett ställe för att kasta in en klapp genom dörren, om man skulle lyckas att klara sig för att bli fasttagen eller ej. Om man ej med ont uppsåt hade kastat in en klapp, alltså sådant som jag förut nämt om, var det ju ej så farligt att vederbörande fick tag i den som kasta klappen. Men det var ändå ej bra på något sätt, man tyckte ej att man skött sig som skulle, det var ej riktigt ärofult att bli fasttagen. I regel var julklapparna inlagda i paket. Omslaget var väl mycket beroende av varans ömtålighet. Även med detta skojades det mycket. En liten och till alla delar oöm paket, kunde vara inslaget mycket omsorgsfullt i såväl halm som papper, och vara väldigt stor. Detta blev ju mottagarnofta besviken på, när han längen letat bland all halm och papper och till slut fann en liten ynkelig sak. I något senare tid var det mest papper, som användes. Att lacka julpaket,

torde vara ganska så gammal sed. Här på orten var den dock ej allmän. Berättaren Per Johansson omtalar att han i sin ungdom sett i en affär, som var belägen intill hans hem, att handlanden där hjälpt kunderna att lacka paket, det var någon av åren under 90-talet. Här på orten var det vanligt med benämningen julklapp, och i stort sett är det, det ännu i dag. I äldre tid var julklappen sällan försedd med givarens namn, men i regel alltid med mottagarens namn. Numera är det utom i undantagsfall, båda delarna. I vissa fall förekom det, att man fick gissa vem i familjen som skulle ha den (altså om det var en paket utan namn). Men vem som givet en paket utan att ange sitt namn, fick man ju alltid gissa, men i regel var det ej så svårt, det förekom ej så många julklappar i äldre tid från vänner eller grannar, så i regel gick det ganska ^{lätt} att gissa den rätta givaren. I äldre tid var det ej brukligt ~~med julklapsrim~~ med julklapsrim, vissa tankeord, kunde i undantagsfall förekomma. Rimmen förekom när man åt julgröten. Hur det gick till vid julklaps utdelningen på ett par herrskapsställen, där moret tjänat, har jag förut upptecknat. I allmogehemmen, i stort sett, var det nog mest brukligt att man satt vid ett bord, medan klapparna delades ut.

Julgran var ej så vanligt förr i allmoge hemmen, som det är nu, men i de hem, som hade hade gran, lades julklapparna i regel under denna. Att det varit sedvanligt att kasta in julklapparna familjemedlemmarna emellan, alltså i sin helhet, torde ej ha förekommit. Det förekom också familjemedlemmar emellan, men vad jag och mina berättare känner till, var det endast barnen emellan. Som barn, åtminstone tyckte jag detta själv, var det mycket roligare och mera spännande med klappar, som kastades in. För övrigt fanns det också hem, där julklapparna delades ut, utan några bestämda former, det kunde ske när, och var som helst, men sällan före julaftonkvällens början. Seden med jultomte har ej varit vanlig här på orten förrän vid senare år. Inom min familjekrets kan jag ej minnas att vi hade någon tomte, som delade ut klapparna förrän i slutet på 30 talet. I herrskapsfamiljerna torde det dock ha förekommit, åtminstone inom vissa familjer, i slutet av 18 och början av 1900 talet. Inom de herrskapsfamiljer, som min mor tjänade i slutet av 1800 talet, förekom det ej. I en skollärorefamilj, som flyttade in hit från Halland ~~NA~~ i början 80 talet, har jag hört omtalas att familjefadern i slutet på 80 och början 1900 talet klädde sig till jul

tomte. Någon inköpt, mera enhetlig tomtedräkt, sådana som förekommer nu, torde ej ha förekommit här i äldre tid. Jag har inget bevis för detta, men mina äldre berättare, tror med säkerhet att de första tomtedräkterna, som förekom här, var hemtillverkade och med olika utseende efter var och ens egen fantasi. Namnet julgubbe har förekommit här. Men det var troligen ej något annat namn på jultomten. Jag minns själv att vi barn brukade att kläda ut oss, vi kallade varandra då för julagubbe, julakäring. Vi försökte att kläda ut oss till äldre personer, med gamla trasiga, avlagda kläder, som tillhörde våra föräldrar eller äldre syskon. De övriga namnen som efterfrågas, torde ej ha förekommit på denna ort.

Den första bilden av en jultomte, som någon av berättarna sett, var i jultidningen "Jultomten". Denna tidning var barnen mycket förtjusta i och väntade med spänning, att få se tomtar där i olika avbildningar. Mitt först minne av jultomtar på bild, är ur jultidningen "Bland Tomtar och Troll". Denna tidning var mycket allmän här under mina barnår. Denna jultidning var mycket liten till sitt format. Som jag minnes det, om jag nu minns rätt, så var tomtarna och trollen ej så särskilt vackra, de var små och missbildade.

I äldre tid torde ej ej seden med julbocken ha förekommit här på orten, mina berättare är eniga om detta, att de ej förrän nu på rätt senare tid sett någon julbock. Som jag själv kan minnas det var det nog i början på 40 talet, som jag såg de första julbockarna. Då var det i regel föreningar av olika slag, i första hand välgörenhetsföreningar, vars medlemmar tillverkade sådana och sålde dem på anordnade fästligheter med auktion. Det är möjligt att det funnits någon familj, som långt tidigare haft julbock. På alla områden är det ju så att det är mycket olika intressen, någon har väl kunnat sett en sådan i en affär på annan ort eller i någon varukatalog och på detta sätt skaffat sig en sådan. Men något allmänt har det ej varit här förr än på senare tid. De julbockar, som jag har sett här, är tillverkade av halm, troligen är halmen virad på en stomme av trä. En bocks utseende är imeterad så gott som möjligt. Klädseln är väl kanske lite olika, och någon annan klädsel än band av olika färger, rött, gult m, m, har jag ej sett. Bockens uppträdande eller uppgift är väl att stå stilla. Fast det händer väl också att han ej får det alltid. Finnes det barn, vill de gärna försöka att få den till att röra på sig, stängas m, m.

Att kläda ut sig julaspöken har förekommit, dock har det ej varit någon allmän sed. Som jag förut nämnde brukade barnen att kläda ut sig och det förekom också bland den yngre ungdomen. Som jag och mina berättare minnes det var det väl i regel på julafton, men kunde också förekomma på kvällarna före julafton, och även sedan under hälgen. Nu tror jag ej att denna sed förekommer här, det har i stället blivit "luciaspöken". Ett julaspöke skulle vara, som våra dagars "lussegubbar" så fult klädda som möjligt, helst så fult, att man ^{visar} igenkännlg. Ett julaspöke gick ikring och försökte att skräm- ma, någon särskild uppgift, som när man klädde ut sig till påsk, för att få påskägg, hade väl knappast julaspökena. Det hände väl ändå att man kunde få en kaka på ett ställe om man gick in och visade sig eller rent av blev fasttagen av någon äldre person, som tog en med sig in. Våra dagars lussegubbar, både flickor och pojkar, är i regel ganska många till antalet. De går in i husen och sjunger någon sång, luciasången i första hand. De tar också gärna emot gåvor, helst pengar. En annan sed eller rättare osed, som förekom här i äldre tid, som jag blott i förbigående skall nämna, eftersom den ej är efterfrågad i denna frågelista. Det var att gå ikring i grann

gårdarnas ladugårdar m,m,och göra en massa ofog. Om jag minnes rätt så var det natten till annandagen,som dessa gärningar utfördes. Men då var troligen ej utklädda till julaspöken,men de måste vara klädda i vanliga arbetskläder.

Ingen av mina berättare kan angiva någon mera bestämd tid,när det blev brukligt med julkort här på orten. Berättaren Bror Karlsson omtalar att han år 1894 fick ett julkort av en son eller dotter, till ett grannställe till hans barndomshem. Detta julkort fick han dock ej på posten,det överlämnades till honom direkt. Detta torde varit allmänt här på orten,att de första julkorten ej postades,utan överlämnades,som en annan julklapp. Både mina berättare och jag själv tror att det var någongång under tiden 1905-10,som julkorten började att bliva mera allmänna här. Då var det också allmänt att korten postades.